

SODOBNA ALBANSKA LIRIKA V JUGOSLAVIJI

Od sentimentalnosti k intelektualni poeziji

Vsi se strinjamo z mislijo Paula Valéryja: Poezija je umetnost besed. Hysni Hoxha Toda v zgodovini albanske književnosti poezija ni imela sreče, da bi bila takšna. Usoda albanske književnosti (njen nenormalni razvoj), je tesno povezana z dramatično usodo albanskega naroda pod tujo nadoblastjo. Treba je poudariti, da se je albanska književnost razvijala v dokaj težjih pogojih kot druge balkanske književnosti, ki prav tako niso imele kontinuiranega razvoja. Medtem ko imajo druge književnosti na Balkanu renesanso, klasicizem, barok, potem moderne struje: simbolizem, nadrealizem, ekspresionizem — v našo književnost evropska kultura ni mogla pronicati, kajti ves ta čas se je albanski narod odločno bojeval za svojo nacionalno eksistenco. Albanska poezija je v dobi romantizma pa tudi kasneje svojo lepoto žrtvovala progresivnim revolucionarnim idejam. Govoriti je morala deklarativno, patetično in celo z didaktičnimi frazami, da je spodbujala nacionalno zavest in ljudstvo v boju proti stoletnemu sovražniku. Teh izraznih sredstev so se posluževali tudi pesniki, ki so živeli in ustvarjali v daljni preteklosti na Kosovem in v drugih mestih. Njihova pomembna dela, pa tudi tista, ki so nastala kasneje, nasploh sodijo v tradicionalno albansko književnost.

Šele po narodnoosvobodilnem boju, po političnem in družbenem premiku, se v Jugoslaviji pojavi sodobna albanska književnost, njen začetnik pa je Esad Mekuli. Še v času vojne je izdal nekaj pesmi v naprednih časopisih in revijah v srbohrvaščini. V njegovi socialno domovinski poeziji je še danes nekaj pesmi, ki so po načinu strukturiranja sodobne in ki osvoje z metaforičnim in pesniškim jezikom, s katerim izraža intimo in bolečino za nedosegljivim. Poezija Esada Mekulija je kot pretresljiv dokument temne in krvave zgodovine s svojo tematiko in s svojimi progresivnimi idejami vplivala tudi na pesnike, ki so se pojavili za njim.

Spočetka sta v tej književnosti najbolj prisotni socialna in domovinska lirika. Toda že v tej fazi je občutiti tendenco, da bi se vzpostavil stik s prekinjeno tradicijo albanske književnosti. Po osvoboditvi je pri ustvarjanju te književnosti prišlo tudi do objektivnih ovir. Toda kljub temu je, v petdesetih letih, vpliv albanske narodne in pisane književnosti nadvse opazen. V bistvu, sentimentalno in romantično pojmovanje sveta lahko ugotovimo na osnovi narativnega, deklarativnega in deskriptivnega izražanja, pa tudi na osnovi stilnih figur, nastalih pod vplivom narodne albanske književnosti. Velikega pomena za sodobno albansko književnost tega podnebja pa je vpliv dveh sodobnih albanskih pesnikov: Lasgusha Poradecija in Millosha Gjergja Nikolla — Migjenija. S Poradecijem se je že poprej pričel nov odnos glede na možnosti pesniškega izraza albanskega jezika. Poradeci je pod vplivom simbolizma in albanske narodne poezije ustvaril novo simbolično, stilno dovršeno liriko, ki še danes vpliva na sodobno albansko poezijo. Millosh Gjergj Nikolla pa opozarja nase s svojo ekspresivno liriko, prežeto s socialno tematiko.

V začetku te književnosti, pa tudi kasneje, najdemo stične točke s socialno književnostjo, ki v tem času prevladuje v Jugoslaviji. To je tudi čas prvih mučnih naporov za obvladanjem pesniškega jezika. Med porodnimi mukami albanskega pesniškega izraza tega podnebja je poleg mnogih neuspelih poizkusov, v petdesetih letih vendarle tudi nekaj pesmi, ki jih danes lahko mirno štejemo za sodobne in uspele. Od osvoboditve pa do 1960 je izšlo samo pet pesniških zbirk.

Preobrat v sodobni albanski poeziji nastane šele v šestdesetih letih, ko je odprtost do novih smeri in tendenc v književnosti postala odločujoča značilnost. Za razvoj poezije je poleg vpliva Midjenija in L. Poradecija zelo pomemben tudi vpliv sodobne poezije na sploh. Ta zapozneli vpliv, ki začne prodirati v književnost po posredovanju srbskohrvatskega jezika, delno pa tudi neposredno, pomeni pravo oploditev. Generaciji pesnikov šestdesetih let je najljubši pesnik Lorca, čigar vpliv je lahko opaziti tako v prevedenih kot objavljenih pesmih v nekaterih srbskohrvatskih listih in revijah. V šestdesetih letih pa tudi kasneje noben albanski ali jugoslovanski pesnik ni tako močno vplival na sodobno albansko poezijo kot Lorca. Njegov vpliv še vedno traja. Poleg njega je od drugih evropskih modernih pesnikov vplival zlasti Alain Bosquet. Duh moderne poezije je v tem času prežal albansko poezijo tudi pod vplivom jugoslovanskih pesnikov, zlasti srbskih modernih pesnikov, kot so Vasko Popa, Branko Milković in nekoliko tudi Stevan Raičković. Poleg tendence za obvladanjem sodobnega pesniškega izraza najdemo v albanski književnosti še tudi star način izražanja. Čutiti je sentimentalnost, odmev žalostink ljudske albanske ustmene književnosti, pesniško neartikulirane afektivne reakcije itd. Z ozirom na to in še na druge začetniške napake, kot so poimenovanje, uporaba dodatnih parazitskih pridevkov, lahko ugotovimo, da poetika pesniškega govora še ni obvladana. Vse to lahko štejemo za normalen dialektičen pojav, če se spomnimo na njen nenormalni zgodovinski razvoj. Poleg tega moramo upoštevati tudi nezadostne izkušnje pesnikov, ki v tem času ustvarjajo. Prav sedaj je v teku bitka proti zastarelemu načinu in obliki izražanja. Preobrat je spontan, brez vsakršnih kritičkih in estetskih konceptov albanske kritike. Pesniki, ki so ustvarjali v kontekstu moderne senzibilnosti, so sami začutili potrebo po novi duhovni orientaciji. Šli so po novi poti, ne da bi pozabili na tisto, kar je živo in funkcionalno iz podedovane tradicije. V poeziji opazamo težnjo po novih sredstvih pesniške komunikacije, tako na primer v poeziji Samedina Mumđžija, ki napoveduje:

Govorili bomo z znanimi besedami o vsem,
toda v novem jeziku!

Tematski krog, ki se širi, ne da bi prekinil linijo, začeto s socialno, patriotično liriko, v središču katere je človek tega podnebja — dobiva nove pesniške dimenzije. Preteklost in sedanost, staro in novo življenje — zlo in dobro — ta splošna problematika, polna kontrastov, je prisotna tudi v posameznih pesmih posameznega pesnika, ne samo v celotni podobi te poezije. V okviru take pesniške materije se pojavlja tudi skupna tematika, kot na primer imaginarna pot človeka te dežele skozi zgodovinsko preteklost do idealno zamišljene prihodnosti, pa čakanje in vztrajanje na tej poti itd.

V strukturiranju pesniškega teksta vidimo sistematično izogibanje sentimentalnemu pojmovanju preteklosti, folklorizmu in drugim zastarelim oblikam izražanja. To lahko opazimo v pesmih Enverja Gjerqekuja, Murata Isakuja, Rrahmana Dedaja, Fahredina Gunge, Azema Shkrelija, Alija Podrimje in drugih, v katerih emocionalno doživljanje objektivne stvarnosti dobiva notranjo koherentnost. To so res zreli trenutki, ki vodijo spontano k intelektualnemu dozorevanju albanske poezije. V tem času se od tovarišev s svojo miselno poezijo razlikuje Besim Bokshi, ki je doslej objavil eno samo, toda zrelo pesniško zbirko »V pričakovanju«.

S svojimi prvimi intelektualističnimi pesmimi, ki so bile objavljene še pred šestdesetimi leti, je z avtentično in sugestivno problematiko zbudila pozornost tudi Ganimete Nura.

Pesniki so na poti k takemu pesniškemu razvoju ustvarili svoje avtentično pojmovanje sveta. Odslej vrednotijo poezijo v poprej citiranem Valerijevem smislu, se pravi v tistem pravem modernem smislu, v katerem danes razumemo književnost. V izogibanju direktnega, deskriptivnega izražanja, zastarelih izraznih sredstev, pesniškega metra in ritma, vidijo pesniki možnost novega pesniškega jezika v semantiki govora, oziroma v novem metaforičnem izrazu, v ekspresivnem ritmu albanske verzifikacije, v kateri se javlja težnja po izrazitem svobodnem stihu.

Na poti svojega pesniškega dozorevanja je sleherni od teh pesnikov ustvaril svoj lastni pesniški portret, tako da Enverja Gjerqekuja, Murata Isakuja in Adema Gajtanija ne moremo šteti za metafizične pesnike. Toda to sploh ni pomembno za njihov pesniški razvoj. Intelektualno dozorevanje lahko opazimo tudi pri teh neintelektualističnih pesnikih z obvladovanjem sentimentalnih razpoloženj, v organiziranju emocionalnega doživljanja sveta s pomočjo avtentične lirske mere. To opažamo celo v nekaterih pretresljivih svežih doživetjih vojne, na primer v pesmih Enverja Gjerqekuja, Murata, Isakuja in drugih.

Enver Gjerqeku ostaja zvest subtilni liriki. Njegova poezija včasih spominja na poezijo Stevana Raičkovića in ni zgolj naključje, da je prevedel v albanščino zbirko Raičkovićeve pesmi. Gjerqekujevo pesniško discipliniranost dokazuje sonetna oblika. S svojimi soneti in s prevedenimi soneti Stevana Raičkovića je vplival na sodobne albanske pesnike, da so začeli pisati v tej pesniški obliki. Odločilnega pomena pa sta tudi usoda in razvoj modernega soneta oziroma prepričanje, da je tudi v tradicionalni obliki mogoče izraziti pesnikovo senzibilnost.

Vojna in nasilje se pri večini naših pesnikov strukturata z dramatičnimi temnimi oblikami. Tudi kadar sedanost doživlja kot svetlo radostno vizijo, se v pesniku podzavestno oglašča preteklost. S tem se ustvarja tista tradicionalna kontrastna simbolika črnobelega, vendar v popolnoma novem avtentičnem kontekstu. Takšno metaforično pojmovanje sveta opažamo tudi v sodobni poeziji, ki jo pišejo v Albaniji v pesmih Fatosa Arapija, Ismaila Kadareja, ki je zadnja leta vplival tudi na nekatere albanske pesnike pri nas. Z uporabo take simbolike je nastal sistem znakov, v katerih dominirajo figure svetlobe. Že sami naslovi zbirk Svetloba v srcu Adema Gajtanija, Nasmesek popoldneva Murata Isakuja, pa tudi naslovi posameznih pesmi in pesniških podob v pesmih so kontrasti črnega, oziroma preteklosti in zla. Tako pri enem kot pri drugem najdemo brez števila ključnih besed tako organizirane metaforične simbolike. Eksaltirano doživljanje sveta se danes

ne izraža z lažnim patosom, temveč z organiziranim slikovitim govorom, ki se postopoma razvija. V poeziji Adema Gajtanija postaja takšno strukturiranje teksta gosta metaforična kontekstualna simbolika z izrazito pesniško tenzijo. Včasih pesnik s svojo iracionalno imaginacijo ustvarja tudi nadrealistično igro besed, ki nas spominja na poezijo Lorce.

Preobrat od emocionalne k intelektualistični poeziji je dovolj izrazit v poeziji Azema Shkrelija, Fahredina Gunge in Rrahmana Dedaja. S te vrste artikulacijo je upodobljena imaginarna pot človeka tega podnebja k zamišljenemu svetu, ki ga pesniki občutijo kot ideal svoje pesniške misije.

Tako piše Qerim Ujkani:

Tvoja najstrašnejša smrt
je beseda ki ne ve za pot življenja
k prihodnosti svetlobe.

Pesniku domovine

V poeziji tega pesnika sta želja in hrepenenje po imaginarnem idealnem svetu osnovna problematika, ki zarisuje tematsko neprekinjeno črto od njegove prve zbirke *Brazde*, in se kasneje razrašča in širi v njegovih kasnejših zbirkah. Tako je pesnik ustvaril pesniško zgradbo s pomočjo avtentičnih pesniških slikovitih pomenov.

Pretresljivo vizijo zamišljenega potovanja v prihodnost je z občutenimi toni orisaša poezija Rrahmana Dedaja na primer v zbirki *Skrita balada*:

Vedno te je kdo pričakal
na križišču
da bi ukradel tvoj mravljinji korak

Tudi sam naslov zbirke ima metaforičen pomen. Zbirka pripoveduje žalostno zgodbo o človeški usodi, vendar ne eksplicitno, temveč z občutenim slikovitim izrazom. Ta vizija je v poeziji R. Dedaja ponekod izražena žena tudi s tragiko.

Dramatično, vznemirljivo pot trpečega človeka tega podnebja opeva, celo z groteskno ekspresnim izrazom, poezija Alija Podrimje. Kar je človek tega podnebja pričakoval, so bile samo sanje, samo iluzija, dolga stoletja samo slepilo. To je pretresljivo prikazal v poemi *Senca zemije*:

Tedaj smo se napotili po sledovih jezdeca
po zastarelo nevesto iz naših pripovedk

Kontekstualna metafora zastarele neveste govori o pričakovanju lepote, ki pa se pesniku prikazuje lažna: sanjano življenje se je spremenilo v grdo groteskno podobo.

Ista tematika se pojavlja v poeziji Beqirja Muslije, v pesmih Qerima Ujkanija in Rrahmana Dedaja v širšem okviru, vendar v popolnoma pesniški lirsko-epski strukturi. Beqir Muslija, prvi dosežek sodobne albanske poezije, avtor prvega sonetnega venca v albanski poeziji, ki pa ga kritika še do danes ni pravično ocenila, je ustvaril novo večplastno in avtentično metaforiko s tem, da se je naslonil na zgodovinsko preteklost in albansko mitologijo. Njegov pesniški odnos do zgodovine in mita je svobodno avtentično imaginarno videnje preteklosti in sedanosti. Ta pesnik je strukturiral v razburljivem potovanju elemente zgodovinske preteklosti, mitologije in je z

ново pesniško zavestjo ustvaril tudi novo pesniško metaforično pomenskost, ki se razlikuje od izčrpane in mitološke gradnje.

Odnos Alija Podrimje se do albanske mitologije in do ustne književnosti nasploh razlikuje od odnosa ostalih pesnikov. Iz mitologije in ustne književnosti, zlasti iz kratkih zgodb in ugank, uporablja v svoji poeziji narativni postopek, intonacijo narativnega prikazovanja in tudi stilska sredstva. Toda Podrimja uporablja narativni postopek ne kot glavni model za prikazovanje dogodka, pač pa za ironizacijo subjekta, proti kateremu je ta ironija naprjena.

Neutrudni iskalec izraznih možnosti se zavestno oddaljuje od svoje emocionalne lirike k poeziji protesta in kritike proti izmaščenju človekovega današnjega sveta. Njegov izraz postaja bolj ekonomičen, slikovitost pojmovna, hladna, vendar ekspresivna:

Vem za nekoga,
ki nag hodi po svetu
namesto kravate
si kačo zavezuje okoli vratu

S svojim uspešnim eksperimentom v iskanju izraznih možnosti na temelju albanskega ljudskega blaga in moderne poezije zadnji čas najmočnejše vpliva na sodobno albansko poezijo.

Od generacije šestdesetih let se s svojo pesniško aktivnostjo razlikuje Ganimete Nura. Svoje pesmi le poredko objavlja. Doslej ni izdal še nobene zbirke. Vendar je s svojo zrelo intelektualno poezijo pravo presenečenje.

Poleg generacije šestdesetih let, ki je še vedno delavna in je ni še nihče prekosil, se kasneje pojavljajo tudi drugi talentirani pesniki: Mirko Gashi, Musa Ramadani, pa Eqrem Basha, Sabri Hamiti, ki se v tematskem oziru naslanjajo na nekatere fenomenološke, filozofske in etične koncepte življenja. Takšna je prva uspela zbirka Mirka Gashija v Vrtincu reke, v kateri je voda glavni element njegove fenomenološke poetike.

V stilu in poeziji teh avtorjev je opazen ekspresionizem, tako npr. v poeziji Mirka Gashija, Muse Ramadanija in drugih.

V primeri s pesniki, o katerih smo govorili, so ti ustvarjalci bolj naklonjeni pesniškemu eksperimentu. Toda v njihovi poeziji opazamo tudi potrebno zadržanost do nekaterih pustolovščin moderne poezije, ki še do danes niso doživele svoje potrditve, kot npr. konkretna poezija, katere sledovi so v albanski poeziji zelo redki.

Od mladih pesnikov je Sabri Hamiti edini pesnik albanske poezije v Jugoslaviji, ki spoštuje rima stih albanske verzifikacije. Pod vplivom Lasgusha Poradecija se trudi v tradicionalni meter in ritem vnesti novo čutenje, nove nenavadne podobe in ritem.

Lahko trdimo da sodobna albanska poezija v Jugoslaviji, ki je začela s sentimentalizmom in deklarativnostjo, danes resnično doživlja zavidljive trenutke svojega razvoja. Zaradi omenjenih dejstev se v njej niso mogle razviti moderne smeri. Nasprotno, duh modernih smeri in stilov se v tej poeziji asimilira v novih avtentičnih oblikah. Zaradi tega je, po našem mnenju, v albanski poeziji nemogoče govoriti o modernih smereh: simbolizmu, nadrealizmu, ekspresionizmu itd. V tej poeziji je ekspresionizem močno prisoten, vendar samo kot tendenca v stilu.